

Erityisen tärkeiden elinympäristöjen ominaispiirteiden tunnistaminen — pohdintoja metsälain uudistamiseen liittyen

Juhani Päivänen

Lakiuudistuksen lähtökohdat

Voimassa olevaa metsälakia (1093/1996) säädettäessä tavoitteena oli edistää metsien taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää hoitoa ja käyttöä siten, että metsät antavat kestävästi hyvän tuoton samalla, kun niiden biologinen monimuotoisuus säilytetään. Metsälaki jakaantui siten hengeltään kahteen osaan: toisaalta perinteiseen puuntuotantoon ja toisaalta metsäluonnon monimuotoisuuden turvaamiseen.

Jo viisitoista vuotta voimassa olleen metsälain tarkistamiseen on syntynyt paineita sekä metsäluonnosta itsestään että yhteiskunnan ja metsänomistajien tavoitteiden muutoksista. Maa- ja metsätalousministeriön valmistelussa on perimmäisenä tavoitteena ollut esittää metsälakiin muutoksia, joilla mm. lisätään metsänomistajien päätösvaltaa ja vastuuta oman metsäomaisuuden hoidossa. Lähtökohdaksi on asetettu, että metsälain tulisi sanella yhteiskunnan tavoitteiden ja kestävyuden näkökulmasta lähinnä selkeät vähimmäisvaatimukset metsien hoitotoimenpiteille ja puunkorjuun toteutukselle. Hienosäätö tapahtuisi nykyistä merkittävämmässä määrin suosituksilla, joista metsänomistaja voisi valita parhaiten omia tavoitteitaan tukevan mallin.

Valmistelun avoimuus

On ilahduttavaa, että maa- ja metsätalousministeriö on valmistelun eri vaiheissa osoittanut avoimuutta tiedottamalla mm. metsälakityöryhmän mietinnöstä (17.8.2012). Myös metsälain muutosehdotusten vaikutusten arvioinnista tehty

työryhmämuistio (13.12.2012) on saatettu asiasta kiinnostuneiden käytettäväksi.

Maa- ja metsätalousministeriö on lähettänyt laajalle lausuntokierrokselle luonnoksen hallituksen esitykseksi metsälain muuttamiseksi (8.2.2013). Lausunnonantajilla on myös mahdollisuus tutustua alustavaan luonnokseen (8.2.2013) valtioneuvoston asetukseksi metsien kestävästä hoidosta ja käytöstä.

Pohdinnan rajaus

Tässä kirjoituksessa keskitytään tarkastelemaan vain metsälain sitä osiota, jossa on säädetty biologisen monimuotoisuuden turvaamisesta (luku 3). Tarkastelu kattaa voimassa olevan metsälain ja yllä mainitun luonnoksen metsälain muuttamiseksi perusteluineen sekä alustavan luonnoksen valtioneuvoston asetukseksi. Tämän lisäksi sivutaan ehdotusta uudistamisvelvoitteesta luopumisesta puuntuotannollisesti vähätuottoisilla ojitetuilla turvemilla (5 a §).

Korjautuvatko voimassa olevassa laissa havaitut puutteet?

Voimassa olevan lain soveltamisesta on kokemusta 15 vuoden ajalta. Tutkijat ovat osoittaneet epäkoh-
tia ja käytännön toimijat ovat esim. metsälakikoh-
teiden kartoitushankkeiden yhteydessä yrittäneet
arvilla lainsäätäjän todellista tahtoa. Siten on
mielenkiintoista tarkastella, ovatko epäkohdat
poistumassa ja voidaanko olettaa, että uuden lain
soveltaminen tulee olemaan yksiselitteistä.

Ominaispiirteet lakikohteen tunnusmerkkeinä

Lehesvirta ja Vuokko (2001) ovat tarkastelleet metsälain 10 §:n keskeisimmän termin ”ominaispiirre” käsitesisältöä. He totesivat, että laki ei määrittele, mitä ominaispiirteellä ymmärretään. Kielitoimiston sanakirjan (2007) mukaan ominaispiirteellä tarkoitetaan kuvattavan kohteen niitä ominaisuuksia, jotka ovat sille tunnusomaisia, tyypillisiä, leimallisia, tunnusmerkillisiä, karakteristisia.

Metsäluonnon ominaispiirteet voivat olla pysyviä (esisijaisia) tai muuttuvia (toissijaisia). Lehesvirta ja Vuokko (2001) ovat selvittäneet asian ymmärtämistä seuraavasti:

”Ensisijaisia ominaispiirteitä ovat ilmasto, topografia, maalajit, maaperän kemialliset ominaisuudet, veden määrä ja kulku sekä näiden tekijöiden luoma pienilmasto.

Toissijaisia ominaispiirteitä, jotka muuttuvat metsää käsiteltäessä (tai metsätuhon seurauksena), ovat kasvipeite, kasvilajisto, eliölajisto; puusto, sen ikä- ja kokorakenne, ja puuston synnyttämä pienilmasto sekä lahoppuun määrä ja laatu. Pienilmasto on siten sekä ensisijainen (primaarinen) että toissijainen (sekundaarinen) ominaispiirre.”

Tarkasteltavana oleva lakiehdotus ei tuo selvennystä ”ominaispiirteen” käsitesisältöön. Ominaispiirteen pysyvyyttä tai mahdollista muuttumista metsällisissä sukkessioyhdyskunnissa ei myöskään pohdita edes perusteluosassa.

Näyttää kuitenkin siltä, että kukin metsälain 10 §:än otettu erityisen tärkeä elinympäristö määrittellään nimenomaan ominaispiirteittensä perusteella. Ominaispiirteen voisi siten ajatella rinnastuvan esim. patenttihakemuksessa esitettävään patentoitavan idean tunnusmerkkiin.

Ominaispiirre, yleispiirre, kasvuolosuhteet ja kasvuolot

Ominaispiirteen lisäksi ehdotuksessa (10 §, 2. mom.) käytetään myös sanaa *yleispiirre*. Itse asiassa on kuitenkin kyse ominaispiirteestä, joka on yhteinen usealle erityisen tärkeälle elinympäristölle. Suoelinympäristöjen kohdalla puhu-

taankin — aivan oikein — kohteiden yhteisistä ominaispiirteistä (10 §, 3. mom., kohta 2).

Ehdotuksessa puhutaan *kasvuolosuhteista* (10 §, 2. mom.) ja *kasvuoloista* (10 §, 3. mom., kohta 1). Miten nämä poikkeavat toisistaan? Mille ekosysteemin eliöille veden läheisyys ja puu- ja pensaskerros luo erityiset kasvuolot?

Noro

Pienveden läheisyys määrittää myös eräitä erityisen tärkeiksi elinympäristöiksi luettavia kasvupaikkoja (10 §, 3. mom., kohta 1). Näistä lähde, puro ja lampi ovat yksiselitteisiä, mutta mikä on *pysyvän vedenjuoksu-uoman muodostava noro*? Miten kohde tunnistetaan? Onko vain uoma pysyvä, jolloin se voisi olla kesällä kuiva? Tällöin veden läheisyys ei olisikaan enää leimaa-antava ominaispiirre! Tai tarkoitettaisiinko sittenkin suppeampaa käsitesisältöä, jolloin ominaispiirteenä olisi *vedenjuoksun pysyvyys*, jonka noron yläpuolella olevan valuma-alueen laajuus tai läheisyys mahdollistaa!

Käytännön oppaat ovat suhtautuneet tähän jo aiemminkin laissa moniselitteiseksi koettuun ominaispiirteeseen hyvin varovaisesti. METE-kartoitusten maasto-opas kuvaa norot pieniksi veden uomiksi, jotka poikkeuksellisen kuivina vuosina voivat olla ajoittain vedettömiä (Soininen 2000, s. 10). Noroa on myös kuvattu kausikosteaksi vedenjuoksu-uomaksi, jossa virtaus on vähäinen (Arvokkaiden elinympäristöjen... 2004, s.12). Noron tunnistamista yksiselitteisesti metsälakikohteeksi on pidetty vaikeana (Päivänen 2007, s. 177). Metsälakikohteeksi tunnistettavan noron ominaispiirteet kaipaisivat selvittämistä.

Suoelinympäristöt

Aiemmassa lainsäädännössä oli yksi selvä epäkohta: Laki luetteli yksiselitteisesti aitoihin korpiin kuuluvat suotyypit (ruoho- ja heinäkorpi, saniaiskorpi ja lehtokorpi), mutta asetus laajensi mainitut korvet suotyyppeinä tunnistettavista kasvupaikoista yleisempään ja epämääräisempään suuntaan *reheviksi korviksi*. Rehevä–karu -vaihtelu on luonnossa epämääräisempää kuin kasviyhdyskuntiin tukeutuva suokasvupaikkojen luokittelu.

Säädöstekstien hierarkkisuu­ta on nyt pa­rannettu. Lausunnolla olevassa ehdotuksessa ei enää asetuksella liu­uteta laissa lueteltuja ja ominaispiirteiltään määriteltyjä erityisen tärkeiksi katsottavia elinympäristöjä muiden läheisten elinympäristöjen suuntaan. Asetusehdotuksessa esitettyjä ominaispiirteiden tarkennuksia ei kuitenkaan voida pitää kaikin osin onnistuneina.

Lakiehdotuksessa (10 §, 3. mom., kohta 2a) metsälakikohteita ovat lehto- ja ruohokorvet. Tarkennuksessa (Asetusluonnos 14 §, 1. mom.) elinympäristöjen ominaispiirteiden sanotaan olevan tyypillisiä lehto- ja ruohokorpien alatyypeille, jotka erikseen luetellaan. Ominaispiirteiden tunnistaminen ei kuitenkaan parane sanonnalla *tyypillistä...-tyypille*. Mikäli alatyypit katsotaan mainitsemisen arvoisiksi tarkennuksiksi, asetusteksti tulisi kirjata muotoon: Metsälain 10 §:n 3 momentin 2a-kohtaan kuuluvat (tai luetaan) saniaislehto-, ruoholehto-, lettolehto-, lähdelehto-, saniais-, lähde- sekä ruoho- ja heinäkorpvet. Relatiivilause *joissa kasvaa kullekin alalajille (tarkoitettaneen alatyypille) tyypillistä (tarkoitettaneen luonteenomaista) aluskasvillisuutta*, on tarpeeton, koska tämä sanonta ei millään lailla auta kasvupaikkojen tunnistamisessa. Näiden runsasravinteisten, ohut- tai paksaturpeisten, aitojen puustoisten suotyyppien muodostamien erityisen tärkeiden elinympäristöjen tunnistaminen (siis alasuotyypin tasolla) edellyttää suurta lajituntemusta ja asian harrastusta (ks. Laine ym. 2012). Ominaispiirteiden tarkennukset, jos niitä pidetään kohteen määrittämisen kannalta todella oleellisina, olisi syytä nostaa itse lakipykälään.

Kohdassa 2b mainitaan metsälakikohteiksi yhtenäiset metsäkorte- ja muurainkorvet. Perustelumui­stioista ei selviä, miksi rajaus ”*yhtenäiset*” olisi tarpeen. Ominaispiirteiden kirjausta *erirakenteinen puusto ja suokasvillisuuden vallitsevuus* ei voida pitää onnistuneena, koska nämä piirteethän ovat yhteisiä kaikille puustoisille suokasvupaikoille!

Perustelumui­stiossa (s. 24) mainitaan, että suokasvillisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä yhtenäisen muurain- tai metsäkortepintakasvillisuuden esiintymistä. Se, että suokasvillisuudella tarkoitetaan yksinkertaisesti vain ko. suotyyppien nimikkolajeja, ei ole kuitenkaan noussut säädöstekstiin.

Kohdassa 2c mainitaan lettojen ominaispiirteiksi *maaperän ravinteisuus, vähäinen puusto ja vaateli­as kasvillisuus*. Mikäli kirjaus on näin suppea, se tulisi ainakin korjata muotoon *maaperän runsasravinteisuus, puuston vähäinen määrä ja vaateli­as kasvillisuus*. ”Ravinteisuus” ei vielä kerro onko ravinteita vähän vai paljon, ja ”vähäinen puusto” on hyvin epämääräinen sanonta.

Kohdassa 2c voitaisiin myös harkita ominaispiirteiden tarkempaa kirjausta, esim. muotoon: letot, joiden esiintyminen edellyttää kalkkipitoista kallioperää ja joiden ominaispiirteitä ovat turvemaan runsasravinteisuutta ilmentävä ruskosammaleiden ja vaateli­aiden putkilokasvien muodostama kasvillisuus.

Mikäli asetuksella (Asetusluonnos 14 §, 2. mom.) haluttaisiin vielä tarkentaa lettojen ominaispiirteitä, tulisi kirjaus tehdä samaan tapaan kuin edellä on ehdotettu lehto- ja ruohokorville eli metsälain 10 §:n 3 momentin 2c-kohtaan kuuluvat (tai luetaan) luhta-, lähde-, koivu-, välipinta- ja rimpiletot.

Lettosoiden – samoin kuin lehto- ja ruohokorpienkin – tunnistaminen alasuotyypeikseen on kuitenkin hyvin haasteellista. Sekä suotyyppioppaissa (esim. Laine ym. 2012) että suoluontotyyppien uhanalaisuutta selvittäneissä raporteissa (Kaakinen ym. 2008) näiden alatyyp­pien kuvaukset ovat äärimmäisen suppeita. Arvioitaessa opas- ja raporttitekstien käyttökelpoisuutta esim. itseopiskeluun asiaan on kiinnitetty huomiota (Päivänen 2012, s. 328).

On itse asiassa vaikea olettaa, että keskiverto­metsänomistaja kykenisi lettojen, sen paremmin kuin lehto- ja ruohokorpienkaan alatyyppejä tunnistamaan ja nimeämään ja näin varmistamaan kohteen kuulumista metsälain 10 §:n tarkoittamiin erityisen tärkeisiin elinympäristöihin. Sitä vastoin suolinympäristön tunnistaminen yleensä letoksi ei tuota vaikeuksia suhteellisen vähäiselläkään kasvilajituntemuksella.

Kohdassa 2e luhtien ominaispiirteisiin tulisi lisätä *...tai pensaskasvillisuus sekä pintavesien pysyvä vaikutus*. Tämä tarkennus, joka itse asiassa on luhdille oleellinen ominaispiirre, voitaisiin sitten poistaa asetusehdotuksesta (14 §, 3. mom.). Mikäli alatyypit halutaan asetuksessa mainita, tulee se tehdä yhdenmukaisesti kohtien 2a ja 2c kanssa: Metsälain 10 §:n 3. momentin 2e-kohtaan kuuluvat (tai luetaan) metsä-, pensaikko- ja voluhdat.

Lehdot

Lehtojen kohdalla asetusluonnoksessa on ilmeinen lapsus (14 §, 4. mom.). Siinä puhutaan vain lehtokeskittymien lehtolaikuista. Perusteluosassa (s. 24) lehtokeskusten alueilla lehtolaikun lukeutuminen erityisen tärkeäksi elinympäristöksi edellyttää sen selvää erottumista muusta lehtomaisesta metsäluonnosta. Metsälakikohteiksi luettavien lehtolaikkujen tunnistaminen on biologisen monimuotoisuuden turvaamisen kannalta tietysti tärkeämpää — mutta onneksi samalla myös helpompaa — lehtokeskusalueiden ulkopuolella.

Sekä ominaispiirteet että käsittelyrajoitteet esitettävä lakitasolla

Metsälakiehdotukseen sisällytetty asetuksenantovaltuus (10 §, 4. mom.) herättää mitä suurinta hämmennystä. Perusteluosa näyttää mitätöivän erityisen tärkeälle elinympäristölle laissa kirjatut ominaispiirteet (s. 25): Siinä katsotaan, että asetuksella voitaisiin selvittää metsälakikohteiden *ominaisia ominaispiirteitä!* Herää kysymys, mitä olisivat lakiin puikahtaneet epäominaiset ominaispiirteet, joita olisi tarpeen lain säätämisen jälkeen asetuksella selvittää?

Lakiehdotus on myös epälooginen sikäli, että erityisen tärkeissä elinympäristöissä sallitut ja kielletyt toimenpiteet on nostettu asetuksesta lakitekstiin (Lakiluonnos 10 a §), mutta ominaispiirteiden tarkennuksia esitetään annettavaksi valtioneuvoston asetuksella.

Ominaispiirre on kuitenkin oleellisin asia lakikohteen tunnistamisessa. Mikäli lakikohteelle annetut omaispiirrevaatimukset täyttyvät, kohde on lakikohde. Mikäli näin ei ole, metsälaki ei rajaa kohteen käsittelyä. Siten on tärkeää, että kunkin lakikohteen ominaispiirteet esitettäisiin laissa.

Mikäli siis asetusluonnokseen kirjatut ominaispiirteiden tarkennukset ovat todella tarpeen, ne pitäisi nostaa lakitekstiin. Metsälakikohde on ensin tunnistettava; kielletyn ja sallitun toimenpiteen rajanveto tulee ajankohtaiseksi vasta sen jälkeen.

Lakikohteen rajaus

Perustelumuiostiosta heijastuu hämmästyttävä ajatus siitä, että metsälakikohde olisi liukuvarajainen (s. 25): Varovaisen käsittelyn sallimisen arveltaisiin vähentävän tarvetta rajata erityisen tärkeä elinympäristö (mahdollisimman) pieneksi. Lakiehdotuksessa (10 §, 2. mom.) kuitenkin sanotaan, että monimuotoisuuden kannalta erityisen tärkeät elinympäristöt ovat nimenomaan *...pienialaisia tai metsätaloudellisesti vähämerkityksellisiä kohteita, jotka erottuvat ympäröivästä metsäluonnosta selvästi...*

Perustelumuiostion sanonta heikentää oleellisesti metsälakikohteen yksiselitteisen tunnistamisen edellytyksiä. Samalla hämärretään lakikohteen ja metsäluonnon muun arvokkaan elinympäristön ”rajanvetoa”. Jälkimmäisissä kohteissa luonnonarvojen turvaaminen on vain suositus, ja toimintatapa on siten täysin metsänomistajan itsensä päätettävissä.

Sekä luonnon monimuotoisuuden että metsänomistajan oikeuksien turvaamisen kannalta on oleellista, että metsänomistaja ja/tai häntä konsultoiva metsäammattilainen pystyvät määrittämään metsälakikohteen maastossa yksiselitteisesti. Kohde joko on tai ei ole metsässä. Ajatus kohteen venyttämisestä tai kutistamisesta tarveharkintaisesti ei voi olla hyväksyttävä toimintamalli!

Puuntuotannosta luopuminen kitumaan ojitetuilla soilla

Metsäojitus ei ole aina – edes teknisesti oikein ja kulloistenkin ohjeiden mukaan toimittaessa – johtanut toivottuun puuntuotoksen lisäykseen. Mikäli syynä on kasvupaikan niukkaravinteisuus ja/tai liian pohjoinen sijainti, metsänkasvatuksesta tuleekin voida luopua ilman sanktioita. Ojituksella aikaansaatu vähäinen puusato tulee kuitenkin voida ottaa talteen.

Metsälain uudistus pyrkii luomaan edellytykset yllä kuvatun tilanteen ratkaisemiseksi. Metsälakiehdotuksessa (5a §, 2. mom.) säädetään, että *...uudistamisvelvoitetta ei ole puuntuotannollisesti vähätuottoisella ojitetulla turvemaalla puunkorjuun jälkeen*. Kasvupaikka selitetään seuraavasti: *’Vähätuottoisella turvemaalla tarkoi-*

tetaan sellaista ojitettua suota, jolla runkopuun vuotuinen kasvu on alle kuutiometrin hehtaaria kohden eli kyseessä on kitumaan ojitettu suo. Tällaiselle kasvupaikalle veloitetaan kuitenkin jättämään metsän uudistumisen mahdollistavaa tai luonnon monimuotoisuutta edistävää puustoa. Uudistamisveloitetta ei ole, mutta uudistumisen mahdollistava puusto on jätettävä! Voisiko asian enää tätä ristiriitaisemmin ilmaista?

Asetusluonnos (6 §, 2. mom.) selittää jätettävän puuston minimimääräksi ...20 siemeniä tuot-

tamaan kykenevää puuta hehtaaria kohden. Miten uudistamisesta voidaan yhtä aikaa sekä luopua että vaatia uudistamisen turvaamista? Kyseiset kasvupaikathan ovat ojittamattomina olleet joko puuttomia tai niukkapuustoisia sekatyypin soita, jotka ovat ojituksen jälkeen osoittautuneet liian niukkaravinteisiksi tuottamaan puuta.

Puunkorjuun jälkeen nämä metsänkasvatukseen soveltumattomat alueet palautuvat luontaisesti takaisin turvetta kerryttäväksi suoekosysteemeiksi.

Kirjallisuutta

Arvokkaiden elinympäristöjen turvaaminen 2004.

Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio, Julkaisu 19/2004: 1-65.

Kaakinen, E., Kokko, A., Aapala, K., Kalpio, S., Euro, S., Haapalehto, T., Heikkilä, R., Hotanen J.-P., Kondelin, H., Nousiainen, H., Ruuhijärvi, R., Salminen, P., Tuominen, S., Vasander, H. & Virtanen, K. 2008. Suot. Teoksessa: Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (toim.) Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. Osa 2: Luontotyyppien kuvaukset. Suomen ympäristö 8: 143–256.

Kielitoimiston sanakirja (2007). Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Painotyö: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Laine, J., Vasander, H., Hotanen, J.-P., Nousiainen, H., Saarinen, M. & Penttilä, T. 2012. Suotyypit ja turvekankaat – opas kasvupaikkojen tunnistamiseen. Metsäkustannus Oy. 160 s.

Lehesvirta, T. & Vuokko, S. 2001. Mitä ovat ominaispiirteet? Metsätieteen aikakauskirja 1/2001: 77-80.

Päivänen, J. 2001. Metsäluonnon monimuotoisuuden säilyttäminen – metsälain tarkoitteiden kohteiden tunnistaminen. Metsätieteen aikakauskirja 4/2001: 651-655.

Päivänen, J. 2007. Suot ja suometsät – järkevän käytön perusteet. Metsäkustannus, Helsinki. 368 s.

Päivänen, J. 2012. Suokasvupaikkojen tunnistaminen sekä syvenee että laajenee. Metsätieteen aikakauskirja 4/2012: 327-330.

Soininen, T. 2000. Metsälain erityisen tärkeät elinympäristöt (METE) kartoitushanke. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio, Helsinki. 48 s.

Laki- ja asetuseräluonnos

http://www.mmm.fi/attachments/mmm/lausuntopyynnot/6EH4q2JkE/Hallituksen_esitys_metsalain_ja_rikoslain_muuttamisesta_luonnos.pdf

